

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Львівський національний університет імені Івана Франка
Магістерська програма екуменічних наук

**МІЖКОНФЕСІЙНІ КОНФЛІКТИ НА ЗАХІДНІЙ
УКРАЇНІ У КІНЦІ 80-Х – 90-Х РОКАХ ХХ СТОРІЧЧЯ
(НА ПРИКЛАДІ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

Магістерська робота

Студентка
Науковий керівник

Мирослава Лучка
Антуан Аржаковський,
доктор історії

Львів – 2008

ЗМІСТ

Вступ	3 ст.
Розділ 1. Історичне підґрунтя виникнення міжконфесійних конфліктів	
1.1. Відродження українських церков на початку 90-х років ХХ сторіччя	11
1.2. Тернопільське законодавство, що регулює суспільно-релігійні процеси	25
1.3. Релігійна карта Тернопільської області	29
Розділ 2. Міжрелігійні конфлікти у Тернопільській області у кінці 80-х – 90-х роках	
2.1. Роль церков та влади у процесах загострення міжконфесійних протиріч	31
2.2. Причини міжрелігійних конфліктів	44
2.3. Шляхи примирення релігійних інституцій	54
Заключення	61
Список використаних джерел та літератури	64
Література	
3.1. Власні інтерв'ю з очевидцями релігійних конфліктів на Тернопільщині	70
3.2. Населені пункти області зі складною релігійною ситуацією (так звані «гарячі точки») на кінець 2006 року.....	91
3.3. Аналіз релігійної ситуації у Тернопільській області за 2007 рік.....	95
3.4. Звернення вірних греко-католицької церкви до Комітету захисту Тернополя.....	98
3.5. Звернення вірних УГКЦ до представників влади.....	103
3.6. Звернення вірних УГКЦ до духовенства.....	114
3.7. Протоколи та інші документи.....	117
3.8. Сучасна релігійна карта Тернопільської області.....	122

ВСТУП

Останнє десятиріччя минулого сторіччя було позначено сплеском релігійних конфліктів і непорозумінь в Україні, які до сьогодні ще не всі вщухли. Хоча конфлікти і не були вичерпані, вони вже втратили актуальність і гостроту, які в першій половині 90-х років викликали загострення у суспільстві, а часом перетворювались на різке протистояння. «Ми живемо в епоху постконфесійного суспільства, коли нормалізація міжконфесійних відносин є очевидною та неминучою. Конфліктні ситуації та конфлікти, які гостро стояли у 90-х роках ХХ сторіччя, не є головними характеристиками сучасної релігійної ситуації в Україні», – говорить О. Кисельов¹.

Під кінець 90-х років міжконфесійні конфлікти майже перестали призводити до відкритих силових протистоянь, закінчився період активного і неуникного конфліктного перерозподілу майна, взаємних відлучень. Зараз у суспільстві відчувається толерантне ставлення до інших конфесій, воно більше відкрите, щораз більше з'являється міжконфесійних об'єднань та організовується спільніх міжконфесійних молитов.

У нашій роботі ми окреслимо розвиток міжрелігійних конфліктів, їхню картографію, гостроту та часові рамки. На деяких зупинимось детальніше для визначення основних причин та перешкод для порозуміння. Ми не описуватимемо всі конкретні конфлікти, бо це потребує детальнішого розгляду, а лише дамо відповідь на такі питання: Що було? Як? Чому? Причини і наслідки, генеза конфліктів та висновки.

На основі наукового аналізу неопублікованих джерел та літератури розглядається проблема міжконфесійного протистояння в Україні протягом 90-х рр. ХХ сторіччя.

Основним завданням роботи було: окреслити проблеми міжконфесійних конфліктів загалом в Україні та, зокрема, у Тернопільській області (тому що наша робота є частиною дослідження ситуації на Західній

¹ Кисельов О. Екуменічна ситуація у контексті Центральної та східної Європи // www.risu.org.ua/ukr/. – 19.09.2006.

Україні) на основі офіційної статистики, наукових джерел та головне за свідченням безпосередніх учасників та очевидців тих подій. Респондентами були духовні особи: священики, єпископи, миряни та науковці.

Мета роботи – охарактеризувати міжконфесійні конфлікти у Тернопільській області, способи їх урегулювання, причини та наслідки.

Поставлена мета передбачає виконання таких завдань:

- вивчити, проаналізувати й систематизувати наукову літературу за темою дослідження;
- проаналізувати процес зростання релігійної мережі, відновлення традиційних конфесій, розвиток культового будівництва у період, який досліджується;
- охарактеризувати загальний стан міжконфесійних конфліктів у Тернопільській області, розглянути та дати оцінку православно-греко-католицькому-римо-католицькому та міжправославному протистоянню;
- визначити основні причини міжконфесійних конфліктів;
- проаналізувати їх наслідки; запропонувати шляхи їхнього вирішення;
- висвітлити позицію різних конфесій, їхній погляд на події того часу;
- проаналізувати тогочасну релігійну ситуацію в Україні;
- дати оцінку конфліктам між релігіями у 90-х роках.

Об'єктом дослідження виступає історичний процес релігійного відродження в Україні наприкінці 80-х – 90-х рр. ХХ сторіччя; міжконфесійне життя суспільства в умовах конкретних часових рамок та соціального напруження. Об'єктом виступають Українська Греко-Католицька Церква, Українська Православна Церква Київського Патріархату, Українська Православна Церква Московського Патріархату (далі УПЦ), Українська Автокефальна Православна Церква їх роль у міжконфесійних конфліктах на теренах Тернопільської області.

Предметом дослідження є релігійно-духовна ділянка життя українського суспільства періоду незалежності й особливості взаємин представників різних конфесій під час виходу Української Греко-Католицької Церкви з підпілля, утворення Української Православної Церкви Київського Патріархату, відродження Автокефалії.

Новизна роботи – це використання у дослідженні власних інтерв'ю з очевидцями та учасниками подій та використання перводжерел (листи греко-католицьких громад, протоколи, заяви). Пропонується авторське бачення моделей міжконфесійних стосунків, їх еволюцію щодо екуменічного руху, посилення екуменічної співпраці, що виступає у ролі регулюючо-стабілізуючого та консолідаційного чинника в суспільстві. У роботі зроблена спроба системного аналізу міжрелігійних конфліктів та причин їх виникнення. Обґрунтовано нові підходи до вирішення конфліктних ситуацій у релігійному середовищі.

Хронологічні межі роботи (кінець 80-х – 90-і рр. ХХ сторіччя) дають змогу розглянути основні тенденції розвитку конфесій України у зламну епоху відходу від старої атеїстичної ідеології та розробки нових підходів до питань релігії та церкви з боку незалежної української держави. Для того, щоб простежити розвиток конфліктних стосунків, ми описуємо події початку 2000-х років.

На основі наукових матеріалів, публікацій у ЗМІ зроблено огляд тих конфліктних ситуацій, що відбувались на Тернопільщині. Зосереджено увагу на заходах щодо врегулювання конфліктів як із боку держав, так і самих конфесій.

Отже, завдання праці полягало найперше в тому, щоб показати конфліктні ситуації між різними церквами, зібрати їх, систематизувати та привести до логічного поєднання із сьогоденням.

На основі дослідженого матеріалу, простежується тенденція, що з кожним роком поволі пригасають ті конфлікти, що зав'язались через майнові питання: чи то представники однієї громади отримали земельну ділянку, і

збудували собі храми (із цим виникають проблеми у містах), чи то домовлено про почергове користування культовими спорудами. Проте ще кілька десятків сіл на Тернопільщині не вирішили міжконфесійне питання і там трапляються конфлікти, які часто підтримуються «завдяки» мас-медіа, або штучно розшуваються, де вже домінують швидше меркантильні інтереси, наприклад, політичні (політизація релігії), і їхнє вирішення ускладнюється цими чинниками. Політизація релігії має негативні наслідки як для конкретної території, місця конфлікту, так і для держави загалом. Найбільш політизованим залишається православ'я.

На міжконфесійні відносини мають значний вплив зовнішні фактори. Оскільки релігія не відрівана від суспільного життя, з перспективи часу ми бачимо, що представники різних конфесій щораз то частіше проводять спільні акції, молитовні зустрічі, організовують різні заходи. Простежується активна співпраця молодіжних організацій, яка швидше має екуменічний характер, ніж розрізнення конфесій. Як зазначає владика УГКЦ Ігор Возняк, конфліктів як таких зараз уже нема, є невеликі непорозуміння.

До прикладу, 1996 рік оголошено на Тернопільщині роком «злагоди, порозуміння і творення на благо України». Про це було повідомлено під час зустрічі 10 квітня керівників релігійних організацій Тернопільщини із представниками місцевої влади².

Найчастіше представники різних конфесій зустрічаються під час святкування великих державних та релігійних свят, є порозуміння у харитативній діяльності. Ці зустрічі носять переважно ситуативний характер, які налагоджують стосунки між різними конфесіями, і це дає початок до екуменічного діалогу. Такі зустрічі відбуваються переважно за участі УГКЦ, УПЦ КП, УАПЦ.

Джерельна база. Комплексний характер дослідження запропонованої теми вимагав залучення до аналізу світських та релігійних першоджерел, засобів масової інформації, наукових праць. Спочатку було проведено

² Бюлєтень API. – 11 квіт. – 1996.

моніторинг засобів масової інформації як загальносусільних, місцевих (тобто тернопільських: «Тернопіль вечірній», «Вільне життя», «Свобода») так і релігійних: «Мета», «Нива», «Нова Зоря», «Вірую», «Божий сіяч» тощо для виявлення інформації, що стосується конфліктів. Пізніше проводились інтерв'ю з людьми, які були свідками конфліктів, мирянами, громадськими діячами, керівниками церковних структур, дослідниками та представниками влади. У додатках ми подаємо деякі з тих розмов, оскільки не всі респонденти дали згоду записувати розмову та вказувати їхні прізвища. Використано також офіційні державні та церковні документи, виступи діячів окремих конфесій, матеріали засобів масової інформації, законодавчі документи: урядові декрети, укази та постанови, а також укази та розпорядження Президента України

На досліджувану тему написано чимало розвідок, статей, зроблено досліджень, науковим вивченням різних аспектів релігійного життя. Проблемами міжконфесійних конфліктів займалися такі дослідники, як о. Іван Дацько³, М. Маринович⁴, В. Єленський⁵, В. Бондаренко⁶, П. Косуха⁷, А. Арістова⁸, О. Шуба⁹, Н. Белікова¹⁰, А. Колодний¹¹, М. Новиценко¹², О. Саган¹³, О. Уткін¹⁴, А. Юраш¹⁵, Н. Кочан¹⁶, О. Кисельов¹⁷, О. Турій¹⁸.

³ О. Іван Дацько – президент Інституту екуменічних студій.

⁴ М. Маринович – директор Інституту релігії та суспільства, віце-ректор УКУ.

⁵ В. Єленський – релігійний аналітик, філософ, голова Української асоціації релігійної свободи.

⁶ В. Бондаренко – релігієзнавець, кандидат філософських наук. Релігійна ситуація в Україні і перспективи її розвитку (1999), Міжконфесійний конфлікт на Україні: витоки, стан і шляхи подолання (1991).

⁷ П. Косуха – Сучасна релігійна ситуація в Україні: стан, тенденції, прогнози (1994).

⁸ А. Арістова – кандидат філософських наук, доцент Національного транспортного університету. Праця: Релігійні конфлікти в Україні: вектори впливу на суспільні процеси.

⁹ О. Шуба – Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз) (1999).

¹⁰ Н. Белікова – Міжконфесійні конфлікти в Україні та пошук шляхів їх подолання (90-ті роки ХХ ст.)

¹¹ А. Колодний – президент Української асоціації релігієзнавців. Християнські вияви духовності українця (1998).

¹² М. Новиценко – Християнські церкви в сучасній Україні (1997), Християнські церкви в законодавчому полі сучасної України (2000).

¹³ О. Саган – Національні прояви православ'я: український аспект (2001).

¹⁴ О. Уткін – Православно-греко-католицький конфлікт в Україні: політико-правовий та духовний аспекти (1998).

¹⁵ А. Юраш – релігієзнавець, Релігія як політичний фактор українського суспільного життя (1995).

¹⁶ Н. Кочан – Релігія як ідеологія в сучасному українському суспільстві.

До джерельної бази ввійшли матеріали Державного Комітету України у справах релігій; звернення та заяви з церковної проблематики державних діячів та інституцій; офіційні церковні документи й виступи діячів окремих конфесій; матеріали світських та релігійних засобів масової інформації.

Ще одним джерелом є звернення, резолюції, виступи, заяви з церковної проблематики державних діячів та інституцій, які є одночасно виразом офіційної позиції Української держави відносно релігії та церкви.

Листи, протоколи, заяви, скарги та інші документи, які подані в додатках, надав голова обласного Комітету Захисту УГКЦ Ярослав Демидась, який був не тільки очевидцем, учасником, а й організатором багатьох акцій, коли йшлося про інтереси греко-католиків.

Під час опрацювання обраної теми використовувались матеріали наукових конференцій, семінарів, «круглих столів», на яких піднімались питання конфліктів між різними конфесіями у час українського державотворення, трансформації суспільно-політичних та культурно-релігійних процесів. Частину досліджуваних матеріалів становлять публікації періодичних видань та преси.

Однак, аналізуючи значний теоретичний доробок, виявлено що і досі бракує комплексних фундаментальних наукових праць із цієї проблематики. Відсутність таких розробок не знижує інтересу до нашої теми, а спонукає до адекватного висвітлення та наукового обґрунтування суті питання.

Методологічною підставою дослідження стали принципи науковості та об'єктивності, позаконфесійності. У роботі використані такі загальнонаукові методи: аналіз, синтез, порівняння, історичний, системний, структурно-функціональний, моделювання. З метою уникнення упереджених оцінок висновки як і дослідження зроблено на засадах релігійного плюралізму та конфесійної толерантності.

¹⁷ О. Кисельов – канд. філософських наук, член Президії Молодіжної асоціації релігієзнавців, співробітник відділення релігієзнавства Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України.

¹⁸ О. Турій – директор Інституту історії церкви Українського католицького університету.

Актуальність теми дослідження. Наше дослідження є **актуальним**, оскільки цією проблематикою займались багато дослідників, але ще нема узагальнюючих праць. Крім того, міжконфесійні конфлікти ще не всі вичерпано.

Після визнання України незалежною, та й до цього, почалося відродження релігійного життя, яке було штучно паралізовано у радянські часи. На цьому тлі відбувся поділ православної церкви, греко-католицька – вийшла з підпілля, пожвавлення релігійного життя призвело до виникнення конфліктів між християнами. Дослідження позначених проблем має важливе теоретичне і практичне значення. У практичному плані це дослідження визначається потребою ліквідації конфліктів, що виникають на релігійному ґрунті, необхідністю досягнення духовного консенсусу. Актуальність теми визначається тим, що релігійна сфера є одним із факторів стабілізації і консолідації нації. Недооцінка релігійного фактора призводить до непорозумінь та підтримання «тліючих» конфліктів.

Спроба об'єктивно розглянути процеси виникнення та розвитку міжконфесійних проблем, відкинувши попередні ідеологічні обмеження та догми, є досить актуальною і своєчасною.

Конфліктні відносини в релігійному середовищі викликали інтерес політичних діячів, які використовували їх для досягнення меркантильних цілей. Невипадково, що до середини 1990-х років не спостерігалося особливої зацікавленості політичних гравців у залагодженні міжконфесійних конфліктів, та виробленні зваженої позитивної програми щодо стабілізації релігійно-церковного життя.

Отож, основними причинами виникнення непорозумінь, що часом переростали у сутички між представниками різних конфесій, ми звернемо увагу на такі: міжконфесійні конфлікти майнового характеру; боротьба за паству; конфлікти на тлі ідеологічному, домінування політичних інтересів над релігійними, заангажованість та некомpetентність місцевої влади; складна соціально-політична та економічна ситуація в країні загалом тощо.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дослідження можуть бути використані як аналітиками, що спеціалізуються на відповідній тематиці, так і безпосередньо діячами релігійних організацій, а також лягти в основу детального дослідження.

Робота є результатом самостійного наукового дослідження. Теоретичні положення, висновки, практичні пропозиції і рекомендації зроблені автором самостійно на основі досліджуваної літератури.

Робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку джерел та літератури й додатків. У першій частині ми говоримо про передумови виникнення конфліктів, проведемо аналіз подій кінця 80 початку 90 років ХХ сторіччя, коли назрівали конфліктні ситуації між представниками різних церков, покажемо розвиток православно-греко-католицького та міжправославного протистояння, простежимо процес створення правової бази щодо забезпечення свободи совісті й релігії у незалежній Україні. У наступній частині дамо інформацію про так звані «гарячі точки», тобто місця, де виникали конфлікти між різними конфесіями; окреслимо причини конфліктів, об'єктивні, суб'єктивні, надумані тощо.